

УДК 811. 161. 2'35

Антончук О. М.

ПРАВОПИСНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

У статті обґрунтовано умови успішного формування орфографічної грамотності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів, окреслено підходи науковців до вирішення проблеми оволодіння школярами правописною компетенцією. Автор досліджує лінгводидактичні позиції побудови системи орфографічних вправ.

Ключові слова: орфографічна навичка, система вправ, орфографія.

В статье обосновано условия успешного формирования орфографической грамотности в учащихся общеобразовательных учебных заведений, описано подходы ученых к решению проблемы овладения школьниками правописной компетенцией. Автор исследует позиции лингводидактов по построению системы орфографических упражнений.

Ключевые слова: орфографический навык, система упражнений, орфография.

In article is described approaches scientist to decision of the problem of the shaping beside schoolboy spelling skill. It outlines the conditions of forming orthographic literacy of secondary schools' pupils. The Author describes the sequence of the exercises, considering particularities of the writing, structure of the shaping spelling skills.

Key words: the spelling skill, the orthography, system of the exercises.

Компетентність є складним системним утворенням. Вона складається з кількох елементів (компетенцій), кожен з яких, своєю чергою, має власну структуру, “виражає здатність учня накопичувати, інтегрувати знання, уміння й досвід їх використання для вирішення навчальних і життєвих проблем” [1, с. 39]. Так, структурними компонентами комунікативної компетентності є мовна, мовленнєва, правописна та соціокультурна компетенції (І. Гудзик).

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми... Робота над орфографією здійснюється впродовж усього курсу вивчення української

мови в загальноосвітній школі. Процес формування в учнів орфографічних навичок постійно перебуває у центрі наукових досліджень. Актуальності цьому питанню надає соціальна значущість правописної грамотності, яка є складовою культурного надбання суспільства.

Питанню методики навчання орфографії в загальноосвітній школі присвятили свої дослідження О. М. Біляєв, М. В. Бардаш, Л. М. Симоненкова, М. С. Вашуленко, Н. Г. Шкурятяна, О. Н. Хорошківська, І. М. Хом'як, Л. Г. Райська, О. Ф. Коломійченко, О. В. Караман, С. Т. Яворська, М. М. Николін та ін.

Програма регламентує навчання мови в школі. Чинну програму з української мови складено за чотирма змістовими лініями: лінгвістичної, комунікативної, культурологічної та діяльнісної, кожна з яких має свої конкретні цілі і завдання. Зокрема, діяльнісна реалізується через систему вправ комплексного характеру як органічна її складова. Серед орфографічних понять, що сприяють виробленню правописних навичок, центральними є орфограма, варіант орфограми, які учні засвоюють практично.

Положення програми реалізуються в системі підручників, посібників із рідної мови. Особливо велике значення в навчанні та вихованні учнів відіграли підручники "Рідна мова" для 6-7 класів Г. Р. Передрій, Л. В. Скуратівського, Г. Т. Шелехової, Я. І. Остаф, "Рідна мова" І. П. Ющука для 7 класу. З 2006 р. школярі працюють з підручником "Рідна мова" для 6 класу Глазової О. П., Кузнецова Ю. Б. Сьогодні потрібні електронні варіанти підручників, що надавали б можливість учням самостійно працювати над підвищенням рівня своїх знань, умінь і навичок.

У підручниках значно посилено мотиваційну, комунікативну й виховну функції відповідно до зміни акцентів в основній меті й завданнях курсу української мови. Аналіз програм та чинних підручників з "Рідної мови" для 6-7 класів свідчить про потребу взаємозв'язку у вивченні орфографії і морфології, необхідність формування орфографічних умінь і навичок на морфологічній основі.

Метою статті є обґрунтувати умови успішного формування орфографічної грамотності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів, окреслити підходи науковців до вирішення проблеми оволодіння школярами правописною компетенцією.

Виклад основного матеріалу. Орфографічні правила містять лаконічні інструкції, як віднайти спосіб перевірки правильності написань. Після визначення орфограми і з'ясування її назви учень

може обґрунтувати написання, якщо його навчальна діяльність буде спрямована на: 1) відшукування правила в шкільному підручнику або пригадування його; 2) осмислення змісту теоретичного положення; 3) з'ясування умов вибору правильного написання; 4) встановлення співвідношень між теоретичним викладом правописного матеріалу і вибраним написанням; 5) добір власних прикладів на визначене орфографічне правило [5, с. 187].

Оскільки формування орфографічних навичок – довготривалий процес, багато уваги на уроках приділялося правописним вправам. Орфографічна діяльність школярів організовувалася відповідно до рівня засвоєння ними правила і тих особливостей, які відрізняють одне правило від іншого.

Специфіка методу вправ, як і будь-якого іншого методу навчання мови, зумовлюється системою прийомів. Критеріями вибору прийомів навчання були: 1) відповідність прийому одному або кільком методичним принципам: а) диференціації мовних значень; б) опори на мовне чуття; в) уваги до виразності мовлення; г) порівняння писемного мовлення з усним; г) уваги до матерії мови; д) тренування органів мовлення і руки; е) послідовного прискорення темпів навчання; 2) можливість активізувати школярів за допомогою цього прийому: а) чи викликає зацікавленість до роботи; б) чи визначає практичну цінність вивчуваного; в) чи вказує на самостійність вирішення завдань; 3) доцільність для засвоєння знань: як вибраний прийом розвиває пізнавальні здібності учнів [4, с. 86-87].

Вправи є реалізацією вміння застосовувати знання орфографічних правил на практиці, вибираючи ту чи ту орфограму, обґрунтовуючи її. Щоб уникнути розриву у навчанні правопису і граматики, ми намагалися допомогти усвідомити учням системний характер орфографічних понять (орфографія, орфограма, орфографічний принцип, орфографічні правила, орфографічні вправи). Так, для уроків вивчення нового матеріалу характерне виконання вправ, спрямованих на свідоме і міцне засвоєння програмного матеріалу (теорії), для уроків формування умінь і навичок притаманні більш складні вправи: орфографічний розбір (усний, письмовий), коментоване письмо, конструктивні і творчі вправи. Відповідно до вправ включалися складніші завдання, новий текстовий матеріал.

За нашими підрахунками в 6-7 класах загальноосвітньої школи учні вивчають 45 орфограм, переважна більшість яких – буквені (62%), небуквені становлять 38% від загальної кількості.

Наші дослідження правописного матеріалу, який вивчається у 6-7 класах, засвідчило, що фонетичні написання тут складають 27% усіх написань, морфологічні – 46%, диференційні – 27%. Опора на мовну специфіку орфограм певного типу реалізується у вправах як принцип врахування звуко-буквеного складу слова (для фонетичних написань), осмислення морфемного складу слова (для морфологічних написань), зіставлення сплутуваних написань (для семантичних орфограм).

Ми розробили послідовність вправ, враховуючи природу написань, структуру формування правописних навичок. Так, для морфологічних написань потрібно: 1) виділити значущі частини слова, в яких є орфограми-букви, з метою розпізнавання їх; 2) підкреслити орфограми, пояснити їх написання; 3) дібрати слова з тою орфограмою, яка є у прикладі. Для фонетичних написань варто: 1) виконати фонетичний розбір слова; 2) визначити фонетичні ознаки, від яких залежить правопис; 3) провести коментований диктант. Для семантичних написань потрібно: 1) підкреслити члени речення; 2) визначити слово з орфограмою, з’ясувати його лексичне значення; 3) обґрунтувати правопис орфограми.

Розроблена нами система вправ призначена для використання її у 6-7 класах. У ній відображено поступове нарощування навчальних труднощів, взято до уваги лінгвістичні принципи української орфографії, логічні закони розвитку мислення школярів: 1) підготовка учнів до оволодіння новими знаннями, уміннями і навичками (словотвірний розбір, аналіз слова за будовою, морфологічний розбір); 2) вивчення нового матеріалу (робота з орфографічним словником, орфографічний розбір); 3) первинне застосування знань на практиці (ускладнене списування, попереджувальні, коментовані, пояснювальні, вибіркові диктанти); 4) формування умінь творчо застосовувати знання на практиці (добір власних прикладів, словниковий творчий диктант, текстовий творчий диктант, твір, переказ, вільний диктант).

Формування орфографічних умінь і навичок проходить не лише на рівні відтворення, але й на рівні творчої діяльності школярів. Це стосується насамперед роботи над розвитком писемного зв’язного мовлення.

Завершують процес засвоєння орфограми синтетичні (творчі) вправи. Їх виконання сприяє оволодінню орфографічно грамотним письмом не лише як системою правил, але і як важливим компо-

нентом грамотного мовлення в цілому [2, с. 70]. Дидактичною метою цих вправ є формування в учнів уміння успішно орієнтуватися в комунікативній ситуації, чітко, правильно, швидко розв'язувати проблеми на основі творчого застосування здобутих знань (наведення прикладів слів, речень, творчі диктанти, твори).

Суть словникового творчого диктанту полягає в тому, що вчитель диктує не речення, а окремі слова, учні ж записують їх у заданій формі. Такі вправи найчастіше проводять під час опрацювання відмінкових форм іменників, прикметників, займенників, числівників або особових закінчень дієслів.

Завдання текстового творчого диктанту полягає як у виробленні правописних навичок учнів, так і в розвитку їх творчого мислення. Умовами творчого диктанту є: 1) розширення, доповнення тексту; 2) зміна в продиктованому тексті граматичних форм; 3) заміна одних слів або словосполучень іншими. Коли ж потрібно повторити й закріпити певні орфограми, звернути увагу на них, такі диктанти інколи не приносять бажаних результатів, бо діти уникають слів, у правописі яких сумніваються.

Подібним до переказу є вільний диктант. Його завдання – навчити школярів правильно виділяти в тексті основну думку, ділити текст на частини тощо.

Висновок. Ми дійшли висновку, що передумовою осмисленого сприйняття орфографічного правила є розпізнавання природи орфограми. У результаті виконання орфографічних вправ учні встановлюють певні лінгвістичні закономірності функціонування тієї чи тієї орфограми.

Література:

1. Гудзик И. Ф. Компетентностно ориентированное обучение русскому языку в начальных классах / И. Ф. Гудзик. – Черновцы : Бу-крек, 2007. – 496 с.
2. Приступа Г. Н. В поисках путей повышения орфографической грамотности (Результаты обучающего эксперимента) / Г. Н. Приступа // Русский язык в школе. – 1976. – № 1. – С. 68 – 71.
3. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-12 класи. – К. : Перун, 2005. – 176 с.
4. Федоренко Л. П. Принципы и методы обучения русскому языку / Л. П. Федоренко – М. : Просвещение, 1964; 2-е изд., 1973. – 255 с.
5. Хом'як І. М. Наукові основи навчання орфографії в середній школі / І. М. Хом'як. – Рівне : ППФ "Волинські обереги", 1998. – 228 с.